

‘Wij zijn niet van de makkelijke oplossingen’

In de serie ‘De Schepping’ vertelt een kunstenaar hoe zijn werk tot stand kwam. Vormgever Jan Versweyveld brengt damp, nevel, regen en onweer in de voorstelling ‘De stille kracht’ van Toneelgroep Amsterdam.

INTERVIEW **Sandra Kooke**

Op het podium van de Schouwburg in Almere ligt een vierkanten houten vlonder. Eén voor één druppelen de acteurs van Toneelgroep Amsterdam binnen. De een in overhemd of keurige jurk, de ander in sarong of wijde broek.

Het is een bijzondere dag, want vandaag krijgen de acteurs van de voorstelling ‘De stille kracht’ voor het eerst de ‘waaninnige regen-, wind-, nevel- en douche-installatie’ te zien. De regieassistente heeft niets te veel gezegd. Boven het toneel gaan de sluisen open. Eerst dondert de regen in loodrechte stralen op het achtertoneel, daarna verplaatst de installatie zich naar voren en klettert de regen bijna in de zaal.

En dit was nog maar de zachte regen. Bij de volgende, nog indrukwekkender regenbui klinken er ah’s en oh’s en worden de smartphones geheven om foto’s te maken. Plotseling is het voorbij. Een koelte hangt in de zaal, de houten vlonder begint te ruiken.

De regenmachine is een indrukwekkende vondst. Maar zo wil Jan Versweyveld, de ontwerper van het toneelbeeld en levenspartner van regisseur Ivo van Hove, er niet over praten. De kern van zijn toneelbeeld is niet dat apparaat bovenin het speelvlak – hij noemt het de cloud – maar de hele ruimte. Waarin water een belangrijke rol speelt, dat wel. Als hij na de repetitie in een café zit – een blok met tekeningetjes en schetsen voor zich – blijkt hij niet goed meer te weten hoe ze op het idee van een regeninstallatie zijn gekomen.

“Al een jaar geleden besloten we ‘De stille kracht’ op toneel te zetten. We hebben hard gestudeerd op de tekst om te kijken hoe er een toneelvoorstelling van te maken was. Het idee van de regen moet zijn ontstaan tijdens een van de lange gesprekken hierover met Ivo. Vorig jaar zomer al maakte ik de eerste tekeningetjes, op de achterkant van restaurantbonnen en dergelijke.”

‘De stille kracht’ – het verhaal over de Nederlandse resident Otto van Oudijck en zijn sociale omgeving die het op Java afleggen tegen de mysterieuze krachten van de onderdrukte bevolking – kwam op hun weg na een toevallig

gesprek met Bas Heijne. Die wees hen op het visionaire karakter van het boek van Louis Couperus. Versweyveld: “We waren flabbergast toen we ‘De stille kracht’ begonnen te lezen. Couperus schreef dit boek eind negentiende, begin twintigste eeuw en alle thema’s in het boek zijn nog actueel. Het voorspelt de ondergang van de koloniën en wijst op de verhouding tussen christenen en moslims. Maar er zit bijvoorbeeld ook een scène in waarin blijkt dat het sociale leven in Batavia helemaal is stilgevallen door de uitvinding van de telefoon. Niemand gaat meer bij elkaar op bezoek, men spreekt elkaar alleen door de telefoon. Dat ervaren we nu weer.

“Wat me na lezing ook opeens opvalt, is dat de tactiek van IS om destructie te creëren als een soort stille kracht werkt. Langzaam, maar niet zo heel stil in dit geval, is de ondermijning van onze zekerheid aan de gang. En ongemerkt gaat iedereen de islam haten. Precies zo is bij Couperus de eerste steen door de ruit het zaadje van de ondermijning van de zekerheid.”

Hoe moest Indië er op het toneel uit gaan zien?

“Het viel ons op dat eerdere visualiseringen van het boek bleven steken in de couleur locale, de cliché’s van de koloniën. Dat is niets voor ons. We willen de stille kracht vormgeven zonder in anekdotiek te vervallen. Wij proberen een tekst open te breken, universeel en transparant te maken. Het is belangrijk dat iedereen in het publiek zijn eigen wereld kan scheppen. Dan mag men er best kamerplanten en sarongs bij bedenken, maar ik hoef ze niet te tonen.

“We zijn al slalomend uitgekomen bij deze keuzes. Ik ben begonnen met een studie naar hoe de Nederlanders in Indië woonden. Net als de Romeinen hadden ze een tamelijk gesloten huis met in het centrum een open ruimte. Op die binnenplaats is het klimaat van invloed: het zonlicht, de regen. Binnenin het huis niet. Maar Ivo voelde zich er niet gelukkig bij. Ik begreep dat, maar het duurde lang voor ik het kon oplossen. Het moest vloeibaarder zijn; de regen en wind moesten onontkoombaar zijn. Zodat je op geen enkele plek veilig bent en je er gewoon aan moet overgeven. Zo is het huis verdwenen en de cloud gebleven.

deschepping

‘Wij zijn niet van de makkelijke oplossingen’

“Ivo’s sleutelwoord in ‘De stille kracht’ is ‘slijtageslag’. Door een optelsom van factoren word je gevoelig voor de stille kracht. Net zoals je door tocht of vermoeidheid vatbaar kunt worden voor een griepvirus. Het klimaat is een van de lagen van de stille kracht, van de uitputtingslag waarin de Nederlanders proberen de westerse cultuur hoog te houden. Zo wordt gedurende de hele voorstelling de stille kracht weergegeven. De acteurs zullen dat letterlijk ondervinden nu ze met de cloud gaan repeteren. Eigenlijk zag ik het vanmiddag al aan Maria Kraakman die Eva Eldersma speelt. Zij kreeg opeens de wind in de zeilen doordat ze letterlijk kon voelen hoe erg die regen was.”

Het moet een kostbaar apparaat zijn.

“Als je een scenografie bouwt op één principe, dan moet je er helemaal voor gaan. Het grootste deel van mijn budget is eraan opgegaan. En ook het grootste deel van onze inspanning. De constructie is door onze technici bedacht en door verschillende bedrijven uitgevoerd. Je hebt de staalconstructie, de pompinstallatie, de verwarming van het water, de speciale vloer, waar het water tijdens de voorstelling onder blijft staan. Water in een voorstelling is niet helemaal nieuw voor ons. Maar in deze mate hebben we het niet eerder gebruikt. Ik was blij toen ik ergens las dat er bij een urenlange regenbui boven Amsterdam overal maar 2 centimeter water stond. Dat heeft me wel gerustgesteld.”

Was het werkelijk nodig om zo’n enorme installatie te maken? Had het weer niet gemakkelijker weergegeven kunnen worden?

“Wij zijn niet gespecialiseerd in het kiezen van makkelijke oplossingen. Als we ergens van overtuigd zijn, dan doen we het. Is het spannend voor ons? Ja. Maar een gemakkelijker weg kiezen? Nee.”

Is het werk van de vormgever nu af?

Verbaasde blik. “Helemaal niet. Het belangrijkste deel van het scheppen komt nog. De inzet van techniek moet in totale harmonie met de voorstelling komen. We weten dat er veel kan, maar hoe, wanneer en in welke mate we dramatische kracht willen oproepen, dat is een

vraag die voor de technici net zo relevant is als voor de acteurs en regisseur. We repeteren al sinds begin augustus. Deze eerste dag met de cloud heeft me laten zien dat het concept mogelijkheden heeft. Maar nu moet het nog poëzie worden.

“Na vandaag liggen er bovendien honderd nieuwe uitdagingen om op te lossen. Zo ging Gijs Scholten van Aschat als Otto van Oudijck opeens in zijn laatste scène de regen opvangen in kommetjes water. Een mooie vondst want zo liet hij zien dat de regen ook iets positiefs kan zijn. Maar nu moeten Ivo en ik die scène helemaal opnieuw uitdenken.

“Vanaf de eerste repetitiedag gaan we voluit aan de slag. Want als je niet vanaf dag één overal op anticipeert, krijg je het als een boemering terug. Maar nu gaan we in de versnelling, met meer uren per dag repeteren. Er komen ook meer belichters, geluids- en videomensen

en kapsters en grimeurs bij. Ivo en de acteurs bepalen het tempo, het technisch team volgt. We hebben alle scènes al een keer doorgespeeld, maar nu moet het samenkomen en kracht krijgen. Het stuk moet beter worden dan de optelsom van alle individuele bijdragen. Dat is voor mij theater maken. Iedereen moet alles geven, zodat het geheel gaat opstijgen. Dat heeft te maken met vertrouwen.

“Een van mijn hoofdoelen is altijd dat de acteurs zich gedragen voelen door de scenografie. Zelfs als het voor fysieke belemmeringen zorgt, zoals nu met de regen. We moeten de acteurs erop laten vertrouwen dat die ellendige regenbui toch ergens goed voor is.”

Regisseur en vormgever zijn ook in het dagelijks leven partners. Is het niet belastend voor jullie om ook thuis met werk bezig te zijn?

“Natuurlijk moeten wij elkaar ruimte gunnen. Maar geen misverstand hierover: ik vind werken leuk. Dit is waar ik voor leef. Ik vind het mooi dat ik dat met mijn partner kan delen.”

Zag ik u nou aan het eind van de repetitie de vloerwisser uitproberen? Houdt u zich als vormgever met zulke details bezig?

“Ja, ik wilde een bredere wisser. Vind je dat raar? Zoiets maakt voor mij veel uit. Ik wil ook instaan voor de gevolgen van wat ik bedenk. Anderen vinden mij misschien een controlfreak, maar ik voel me verantwoordelijk tot alles terug in de vrachtwagen is.”

‘De stille kracht’ van Toneelgroep Amsterdam gaat 18 september in Essen in première tijdens de Ruhrtriennale. www.ruhrtriennale.de
Vanaf 1 oktober speelt de voorstelling in de Stadsschouwburg in Amsterdam en de Singel Antwerpen. www.tga.nl

Couperus schreef ‘De stille kracht’ eind negentiende eeuw en alle thema’s zijn nog actueel

‘Water in een voorstelling is niet helemaal nieuw voor ons. Maar in deze mate...’

Jan Versweyveld (links), ontwerper van het toneelveld, met regisseur Ivo van Hove. FOTO: MARK CRON

Bij de repetities voor 'De stille kracht' – hier met Halina Reijn – wordt de 'waaninnige regen- wind-, nevel- en douche-installatie' gebruikt van vormgever Jan Versweyeld. FOTO WERRY CRONE

Repetitie in Essen, Duitsland, waar het stuk in première zal gaan. FOTO WERRY CRONE